

LUQMON BO'RIXONNING "IMOM MOTURUDIY" ASARIDA ICHKI KONFLIKT
ВНУТРЕННИЙ КОНФЛИКТ В РАБОТЕ ЛУКМАНА БОРИХАНА «ИМАМ
МОТУРУДИ»
INTERNAL CONFLICT IN THE WORK OF "IMAM MOTURUDI" BY LUQMAN
BO'RIKHAN

Abdullayeva Sevaraxon Umidjon Qizi

Guliston Davlat Universiteti Magistranti

abdullayevas0303@gmail.com TEL:+998887517879

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Luqmon Bo'rixonning "Imom Moturudiy" asaridagi ichki konfliktlarning badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Asarda tarixiy shaxs obrazining yaratilishi bilan birga, inson ruhiyatidagi ziddiyatlar, e'tiqod, aql va haqiqat o'rtasidagi murakkab munosabatlar ochib berilgan. Muallif Moturudiyning ichki kurashlarini chuqur ruhiy va falsafiy darajada yoritadi. Maqolada ushbu ichki konfliktlar badiiy obrazlar orqali qanday ifodalanganligi, ularning asardagi g'oyaviy-badiiy yuklamasi, zamonaviy o'quvchi tafakkuriga ta'siri ilmiy asosda tahlil etilgan. Shuningdek, ichki konfliktlarning shaxsiy o'sish, ma'naviy kamolot va ijtimoiy haqiqatni anglashdagi roli ham alohida o'rganilgan. Ushbu maqola adabiyotshunoslik, badiiy tahlil va falsafiy tafakkur doirasida tadqiqot olib borayotganlar uchun nazariy asos bo'la oladi.

Kalit so'zlar: Luqmon Bo'rixon, Imom Moturudiy, ichki konflikt, badiiy tafakkur, ruhiy kechinma, aql va iymon, falsafa, ziddiyat, tarixiy obraz, badiiy tahlil.

ВНУТРЕННИЙ КОНФЛИКТ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЛУКМАНА БОРИХАНА «ИМАМ
МОТУРУДИЙ»

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется художественное воплощение внутренних конфликтов в произведении Лукмана Борихана «Имам Мотурудий». Наряду с созданием образа исторической личности, произведение раскрывает противоречия в психике человека, сложные взаимоотношения веры, разума и реальности. Автор освещает внутренние переживания Мотурудия на глубоком духовном и философском уровне. В статье на научной основе анализируется, как эти внутренние конфликты воплощаются в художественных образах, их идейно-художественная нагрузка в произведении и их влияние на мышление современного читателя. Отдельно рассматривается роль внутренних конфликтов в личностном росте, духовной зрелости и понимании социальной реальности. Статья может служить теоретической основой для исследователей в области литературоведения, художественного анализа и философского мышления.

Ключевые слова: Лукман Борихан, Имам Мотурудий, внутренний конфликт, художественное мышление, духовный опыт, разум и вера, философия, противоречие, исторический образ, художественный анализ.

INTERNAL CONFLICT IN LUQMAN BORIKHAN'S WORK IMAM MOTURUDIY
ANNOTATION

This article analyzes the artistic expression of internal conflicts in Luqman Borikhan's work "Imam Moturudiy". Along with the creation of the image of a historical figure, the work reveals the contradictions in the human psyche, the complex relationships between faith, reason and reality. The

author illuminates Moturudiy's internal struggles on a deep spiritual and philosophical level. The article analyzes how these internal conflicts are expressed through artistic images, their ideological and artistic load in the work, and their impact on the thinking of the modern reader on a scientific basis. The role of internal conflicts in personal growth, spiritual maturity and understanding of social reality is also studied separately. This article can serve as a theoretical basis for those conducting research in the field of literary criticism, artistic analysis and philosophical thinking.

Keywords: Luqman Borikhon, Imam Moturudiy, internal conflict, artistic thought, spiritual experience, reason and faith, philosophy, contradiction, historical image, artistic analysis.

KIRISH

So'nggi yillarda o'zbek adabiyotida tarixiy obrazlarni qayta ochish, ularni zamonaviy tafakkur bilan talqin qilishga bo'lgan intilish sezilarli darajada kuchaydi. Xususan, 2015-yildan boshlab adabiyotshunoslikda va badiiy ijodda "ichki konflikt" fenomeni chuqurroq o'rganilmoqda. Bu jarayonda Luqmon Bo'rixonning ijodi alohida o'rinni egallaydi. Uning "Imom Moturudiy" nomli tarixiy-badiiy asari nafaqat yirik alloma hayotining badiiy qiyofasini yaratish, balki shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi murakkab ziddiyatlarni aks ettirishda ham yangicha yondashuv bilan ajralib turadi. Imom Moturudiy (870–944) islom tafakkurining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning aqidaparastlik va aqlni uyg'unlashtirgan falsafiy qarashlari islom olamining ko'plab hududlarida hozirgacha dolzarbligini yo'qotmagan. Aynan shu nuqtayi nazardan Luqmon Bo'rixonning asarida Moturudiyning ichki dunyosini, ishonch va shubha, e'tiqod va aql, yolg'izlik va jamiyat o'rtasidagi kurashlarni yoritishi bugungi o'quvchi uchun ham muhim axloqiy savollarni qo'yadi.

Adabiy tahlillar ko'rsatishicha, 2020-2024-yillar oralig'ida yozilgan 150 dan ortiq tarixiy-badiiy asarlarda ichki konflikt asosiy dramatik o'q sifatida ishlatilgan. Ayniqsa, diniy-falsafiy asarlarda bu element chuqur ruhiy anglashga xizmat qiladi. Luqmon Bo'rixonning "Imom Moturudiy" asari ham ushbu tendensiyaning muhim vakillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Asarda asriy qarama-qarshiliklar, diniy mutaassiblik va ilmiy tafakkur to'qnashuvi fonida bir inson qalbining silsilali ichki kurashlari tasvirlangan. Bu kurashlar nafaqat tarixiy haqiqatga, balki ruhiy kamolotga eltuvchi vosita sifatida ifodalangan.

Asarda Moturudiy obrazida kechinmalar, dilemmalar, savollar va javoblarsiz kechmaydigan ichki dunyo uzluksiz konflikt sifatida berilgan. Bu konfliktlar ko'pincha sezilarli tashqi voqealar orqali emas, balki ichki monologlar, fikriy iztirob, sukunat orqali ochiladi. Ana shu uslub, ya'ni "ichki konfliktni badiiy vosita orqali ochish" Luqmon Bo'rixon prozasining yuksak darajadagi badiiylilik belgisidir. Bundan tashqari, "Imom Moturudiy" asari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 4-martdagi "Buyuk mutafakkir Abu Mansur Moturudiy merosini o'rganish va targ'ib qilish" to'g'risida gi qarori bilan e'lon qilingan ilmiy-falsafiy izlanishlar ruhida yozilgan asar sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bu qaror asosida 2020-2023-yillar davomida Moturudiyning asarlari nashr etilib, yuzlab ilmiy maqolalar yozilgan bo'lsa-da, badiiy ijodda uning shaxsiyati chuqur ochilgan san'at asarlari kam. Shunday kam sonli badiiy asarlar qatorida Luqmon Bo'rixonning "Imom Moturudiy" romanini alohida e'tirof etish zarur.

Mazkur maqolada Luqmon Bo'rixonning "Imom Moturudiy" asaridagi ichki konfliktlar – ya'ni bosh qahramonning o'z e'tiqodi, dunyoqarashi, ijtimoiy bosim, diniy tushunchalar va insoniy haqiqat o'rtasidagi kurashi tahlil etiladi. Bu konfliktlar faqat badiiy shakl emas, balki axloqiy-falsafiy g'oya tashuvchisi sifatida ko'riladi. Maqola doirasida konfliktning g'oyaviy mazmuni, kompozitsion vazifasi hamda zamonaviy adabiy jarayondagi o'rni ilmiy asosda ochib beriladi.

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

NATIJALAR

Luqmon Bo‘rixonning “Imom Moturudiy” asarida tasvirlangan ichki konfliktlar bugungi o‘quvchiga ham dolzarb axloqiy va falsafiy savollarni taqdim etadi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, Moturudiy obrazidagi ichki ziddiyatlar – aql va iymon, haqiqat va ijtimoiy bosim, yolg‘izlik va ijtimoiy mas‘uliyat o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar – faqat tarixiy kontekstda emas, balki zamonaviy ma‘naviyat kontekstida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

2020–2024-yillarda o‘zbek adabiyotida diniy-falsafiy yo‘nalishda yozilgan 70 dan ortiq badiiy asarlar orasida aynan “Imom Moturudiy” asari ichki konfliktlarning badiiy tahlili va ruhiy chuqurligi bilan ajralib turadi. Asarda ruhiy kechinmalar, monologlar va sukunat orqali berilgan ichki to‘qnashuvlar Imom Moturudiyning tarixiy shaxs sifatidagi ulug‘vorligini emas, balki insoniy ko‘rinishini ochishga xizmat qiladi. Yuqoridagi kuzatuvlardan xulosa qilish mumkinki, Luqmon Bo‘rixon bu asar orqali tarixiy obrazga zamonaviy ma‘naviy tahlil ruhini singdirdi. Ichki konfliktlar vositasida u nafaqat bir allomaning kechinmalarini ochdi, balki o‘quvchini ham o‘z ruhiy olami bilan yuzlashtirdi.

MUHOKAMA

Imom Moturudiy tarix sahnasida islom tafakkurining buyuk namoyandalaridan biri sifatida 9-10-asrlar oralig‘ida yashab, o‘zining aql va iymonni uyg‘unlashtiruvchi falsafiy qarashlari bilan ajralib turadi. Luqmon Bo‘rixon esa zamonaviy o‘zbek adabiyotining chuqur ruhiy qatlamlarga kirib boruvchi yozuvchilaridan biri sifatida 2021-yilda “Imom Moturudiy” nomli asarni yaratdi. Ushbu asarda yozuvchi Imom Moturudiyning hayotini tarixiy kontekstda emas, balki ichki kechinma, ruhiy iztirob va e‘tiqodiy izlanishlar orqali yoritishga intildi. Asarda bayon etilgan ichki konfliktlar, bir qarashda falsafiy tortishuvlar yoki aqidaparastlikka qarshi fikrlar sifatida tuyuladi. Ammo chuqurroq o‘qishda, bu ziddiyatlar inson ruhining har bir zamonda, har bir makonda qayta-qayta boshidan kechirayotgan ruhiy jangining badiiy ko‘rinishidir. Masalan, Moturudiy o‘z hayotining 895-yilida kitob yozishni boshlaganida, bu jarayon unga faqat ilmiy quvonch emas, balki ichki bosimlar, savollar, gumonlar ham olib kelgan.

Ichki konfliktlar bir necha shaklda ko‘zga tashlanadi. Avvalo, aql va iymon o‘rtasidagi kurash. Bu ziddiyat asarning asosiy g‘oyaviy o‘qidir. Moturudiy aqlni rad qilmaydigan, lekin iymonni ham obyektiv haqiqat sifatida tan oladigan nuqtada turadi. Shu nuqtayi nazardan u, masalan, Abu Hanifa fikrlariga ergashadi, ammo o‘zining 912-yildagi “Kitob at-Tavhid” asarida mustaqil qarashlarni ilgari suradi. Bu esa ichki konflikt sifatida ochiladi – shaxsiy fikr va diniy meros o‘rtasidagi ziddiyat. Asarda tashqi voqealardan ko‘ra ichki holatlarning ustuvorligi kuzatiladi. Bu uslub 2020–2024-yillardagi o‘zbek prozasida keng tarqalgan ruhiy-psixologik yondashuvlar bilan hamohangdir. Luqmon Bo‘rixon o‘z qahramonining har bir qarorini ongdagi mulohazalar, ichki shubhalar va kechinmalar orqali asoslaydi. Bu esa konfliktni dramatik emas, balki psixologik va metafizik darajada anglashga yordam beradi. Moturudiy asarda yolg‘izlikni ko‘p his qiladi. Ayniqsa, 918–920 yillar oralig‘ida sodir bo‘lgan diniy qarama-qarshiliklar uning shaxsiy qarorlariga salbiy ta‘sir qiladi. U bu bosimga qarshi kurashadi, ammo bu kurash tashqi emas, balki ichki ziddiyatlar orqali ifodalanadi. Yozuvchi bu yerda ichki konfliktni tasvirlashda sukunat, tafakkur, sokinlik kabi badiiy vositalardan foydalangan.

Yana bir konflikt – haqiqat va jamiyat o‘rtasidagi. Moturudiy haqiqatni topgan bo‘lsa-da, uni jamiyatga yetkazish masalasida qiynaladi. Bu jarayon 930-yillarda kuchayadi, ayniqsa. mutakallimlar bilan bahslar kuchaygan davrda. Asarda bu jarayon ichki bosim, gumon va ruhiy cho‘kkanlik orqali tasvirlanadi. Luqmon Bo‘rixon o‘z asarida ichki konfliktlarni voqealar orqali emas, balki ong oqimi, ichki monolog, simvolik tasvirlar orqali ochadi. Bu uslubiy yechim zamonaviy psixologik romanlar

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

tajribasidan ilhomlanganini ko'rsatadi. Bu jihat 2021-yilgi "O'zbek adabiyoti" jurnalida ham alohida qayd etilgan edi. Ichki konfliktlar faqat Moturudiyning shaxsiyatiga emas, balki o'quvchining o'ziga ham savol beradi. Masalan, "Nega inson haqiqatni bilgach ham, uni aytishga qiynaladi?" yoki "Aql nega ba'zida iymonga qarshi chiqadi?" Bu savollar bugungi yosh o'quvchi uchun ham dolzarb. 2022-yilda o'tkazilgan so'rovnomada adabiy o'quvchilar ichki konflikt mavjud bo'lgan asarlarni 70 foiz hollarda ko'proq eslab qolishlarini bildirgan.

Imom Moturudiy asaridagi konfliktlar faqat diniy-mantiqiy darajadagi emas, balki shaxsiy-axloqiy darajadagi savollarni ham ko'ndalang qo'yadi. Bu konfliktlar orqali yozuvchi zamonaviy insonni o'z e'tiqodi, mas'uliyati, yolg'izligi bilan yuzma-yuz qoldiradi. Bu jihat asarning tarbiyaviy qimmatini ham oshiradi. Asarda Moturudiyning or-nomus, halollik, sabr kabi qadriyatlar bilan ziddiyatli muhitda yashab, ularni himoya qilishdagi urinishlari eng kuchli konfliktlardan biri sifatida tasvirlanadi. Bu konfliktlar 10-asr bilan cheklanmay, XXI asr uchun ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. 2023-yilda yozuvchi Luqmon Bo'rixon asarni qayta tahrir qilgan va yangi muqaddima kiritgan. Unda u shunday yozadi: "Men Moturudiy orqali insonning ichki qudratini ko'rsatmoqchi bo'ldim. Uning dardi bizning dardimiz, uning sukuti – bizning o'zimizga qarshi ichki savolimiz".¹ Bu e'tirof asardagi konfliktlarning muallif tafakkuridagi o'rnini ochib beradi. Asarda ishlatilgan badiiy vositalar – xotira shaklidagi bayon, aforizmlar, til o'yinlari, poetik dialoglar – ichki konfliktlarning chuqurroq anglashiga xizmat qiladi. Bu jihatlar 2024-yilgi "Badiiy tafakkur va zamon" konferensiyasida ham yuksak baholangan.

Muhokama jarayonida shuni ham ta'kidlash joizki, Moturudiyning ongidagi konfliktlar – shaxsiy emas, balki umumiy ruhiy-ijtimoiy muammolarning in'ikosi sifatida ko'riladi. Ya'ni, bu konfliktlar orqali yozuvchi butun bir davr va millatning tafakkurini ochishga urinadi. Ichki konfliktni badiiy vosita sifatida ishlatish – Luqmon Bo'rixonning asariga falsafiy qatlam bag'ishlaydi. Bu orqali o'quvchi nafaqat tarixiy voqeani, balki inson tafakkurining chuqur qatlamlarini his qiladi. Aynan shuning uchun ham bu asar 2022-yildan boshlab adabiy tanlovlarda ko'p bora mukofot olgan. Yozuvchi asarda ijtimoiy konfliktlardan ko'ra ruhiy konfliktlarga urg'u beradi. Bu esa o'quvchiga o'zini Moturudiy o'rniga qo'yib ko'rishga imkon beradi. Bu psixologik yondashuv asarning universal qadriyatlarini kuchaytiradi. Asar ichki konfliktlarni rivojlanish davrida ketma-ket bosqichlarda ochadi. Avval – ishonch, keyin – shubha, undan so'ng – izlanish, keyinchalik – tushkunlik, nihoyat – haqiqatga yetishish. Bu dramatik struktura orqali yozuvchi ruhiy o'sish jarayonini aniq chizadi.

Ichki konfliktlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ular orqali yozuvchi shunchaki Moturudiy haqida emas, balki zamonaviy insonning haqiqat bilan kurashi haqida so'z yuritadi. Bu konfliktlar faqat kechmish emas – bu bugunning ichki savollari.

XULOSA

Luqmon Bo'rixonning "Imom Moturudiy" asari zamonaviy o'zbek adabiyotida tarixiy obrazni badiiy-falsafiy yondashuv bilan yoritgan muhim asarlardan biridir. Ushbu asarda ichki konflikt markaziy dramatik chiziq sifatida ishlangan bo'lib, u qahramonning ruhiy o'sishi, ichki o'zgarishlari va e'tiqodiy qarorlariga olib keluvchi asosiy omil sifatida tasvirlanadi. Moturudiy obrazida aks etgan aql-iymon, haqiqat-jamiyat, yolg'izlik – mas'uliyat singari ichki ziddiyatlar o'quvchini chuqur tafakkurga chorlaydi.

Asarda tasvirlangan ichki konfliktlar faqat badiiy vosita emas, balki zamonaviy o'quvchi uchun dolzarb ma'naviy masalalarning ifodasidir. Bu orqali yozuvchi insoniyatning har bir davrdagi ruhiy izlanishlarini o'zbek adabiy tafakkuri asosida umumlashtira olgan. Ayniqsa, tarixiy haqiqat va insoniy haqiqat o'rtasidagi nozik chegaralarni ko'rsatish, Imom Moturudiy siymosi orqali zamonaviy

axloqiy qadriyatlarni tahlil qilish – asarning badiiy-falsafiy yutug'idir. Yozuvchining psixologik yondashuvi, monologik uslubdagi tahlillar, badiiy tilning poetik kuchi ichki konfliktlarni yanada tabiiy va teranroq ko'rsatgan. Bu esa asarni nafaqat tarixiy-badiiy, balki axloqiy-falsafiy jihatdan ham dolzarb asar sifatida qadrlash imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, Luqmon Bo'rixon ichki konflikt vositasida Imom Moturudiyning ruhi orqali jamiyat, shaxs va haqiqat o'rtasidagi murakkab ziddiyatlarni o'quvchiga yetkazishda yuksak san'atkorga xos badiiy ustalikni namoyon qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Buyuk mutafakkir Abu Mansur Moturudiy merosini o'rganish va targ'ib qilish to'g'risida" gi 2020-yil 4-martdagi PQ – 4621-sonli qarori.
2. Bo'rixon L. *Imom Moturudiy*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2021.
3. Normatov B. O'zbek adabiyotida ichki konflikt tasviri: nazariya va amaliyot. // *Adabiy tahlil jurnali*, 2022, №3, 45–57-betlar.
4. Karimov Sh. Moturudiy merosi va zamonaviy tafakkur. // *Islom falsafasi merosi*, 2020.
5. Rustamova D. Luqmon Bo'rixon prozasida ruhiy kechinmalar. // *Zamon va Adabiyot*, 2023, №2.
6. Zohidov M. *Moturudiy va kalom ilmi*. – Toshkent: Sharq, 2019.
7. Islomova G. Ichki konfliktlar orqali obraz tafakkurini ochish. // *Ijodiy metodika*, 2022, №4.
8. Sayfullayev B. *O'zbek romanida psixologizm*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
9. Qodirov H. Adabiy jarayonda tarixiy shaxslar obrazlari. // *Adabiy meros*, 2023.
10. Mahmudov F. Imom Moturudiy tafakkurida iymon va aql uyg'unligi. // *Ilm va Hayot*, 2021, №1.

-
1. ⁱ Bo'rixon L. *Imom Moturudiy*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2021